

**LA RELIGIOSITAT POPULAR AL BISBAT DE BARCELONA
EN LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XVII:
alguns indicadors¹**

Joan Bada i Elias

Donar una visió global de la religiositat popular de tot un bisbat com el de Barcelona en l'espai limitat d'una comunicació a un congrés es fa molt difícil. Per això, per a presentar-los amb major deteniment he preferit centrar-me en alguns dels indicadors d'aquesta religiositat i escollir-ne quatre, algun dels quals, com el registre dels pelegrins presenta una certa novetat. Aquests són: pelegrins, jubileus, rogatives i confraries i associacions.

A) Les dades sobre *pelegrins* comencen d'aparèixer de forma seriada a partir de 1649 i acaben en 1676. Es tracta de la concessió episcopal del títol de pelegrí, que comportava estar sota protecció eclesial i poder també demanar allotjament i menjar en els pobles, viles i ciutats per on passava el pelegrí. Són 235 les concessions –220 homes, 15 dones²– en les quals el lloc de destinació és el que figura amb més regularitat (222, 94'46%); també freqüentment se'ns dóna el lloc d'origen i veinatge (193, 82'12%) i l'edat consta en 184 casos (78'29%). En algunes de les concessions episcopals fins i tot es fa una descripció física del pelegrí, atenent principalment al color dels cabells i a algun tret físic notable, generalment alguna deformació.

La *meta* preferent de peregrinació és Roma, amb 120 pelegrins (54'05%), seguida de Santiago de Compostel·la amb 90 (40'54%). Els altres llocs són París i Loreto (Itàlia) amb 2, el Pilar de Saragossa i Venècia amb 1. De 4 es diu que viatgen a Roma i altre lloc, de 2 a Roma i Santiago de Compostel·la. En 10 casos es concedeix el títol de pelegrí a gent que retornen a casa seva. Dels pelegrins a Roma, malgrat trobar-nos encara en la guerra dels Segadors, el volum més notable correspon a l'Any Sant de 1650, amb 71 (30'21%), dels quals 51 són de la diòcesi de Barcelona i 11 de bisbats del Principat.

Quant a l'*origen* dels pelegrins que obtingueren el certificat de tals a la Cúria barcelonina, 107 (55'44%) són del mateix bisbat, 24 de bisbats catalans (12'43%), 20 de bisbats de la monarquia hispana (10'36%) i 41 són estrangers, per molts dels quals queda prou clar que es tracta de dotar-los d'un mitjà de

1. Com és d'imaginar, la font principal de la documentació és l'Arxiu Diocesà de Barcelona, més en concret les dues sèries documentals *Communium* i *Gratiarum*, on es troben les diferents concessions en els volums corresponents als anys que abraça l'estudi; pel tipus de comunicació, només donaré la referència exacta en casos concrets. La sigla corresponent és ADB.

2. En nou casos es tracta de matrimonis.

vida per a retornar a casa seva o, com diu gairebé sempre la concessió, *a la pàtria*.

En l'escala d'*edat*, predominen els qui estan en la franja dels 21–30 anys, són 83 (45'10%), seguits dels de la franja 31–40 amb 42 (22'82%), i dels menors de 20 anys, que són 31 (16'84%). Molt per sota queden els de 41–50, que són 18 (9'78%), i poc significatius els sis de 51–60 i els quatre de 61–70.

No figura cap pelegrí amb destinació a Montserrat, però en canvi trobem un conjunt de 17 parròquies, en el període 1656–1700³. Per ordre de vegades que obtenen el permís episcopal per a anar a Montserrat són Papiol i Sant Feliu de Sabadell (9), Rubí (7), Sant Feliu del Llobregat i Sant Pere de Terrassa (6), Badalona i Sant Vicenç dels Horts (5), Cabrera, Molins de Rei i Sant Joan Despí (4), Premià (3), Sant Andreu de Palomar (2), Sant Just Desvern, Sant Sadurní de Noya, Vilassar, Valldoreix i Santa Creu d'Olorde (1)⁴. La concessió comporta el permís d'anar precedits de la creu i dels gonfarons parroquials; és a dir, es tracta d'una peregrinació oficial.

B) El període d'anàlisi dels *jubileus* segons la documentació trobada va des de 1654 fins a 1681. Són un total de 185 les concessions, fetes pel Papa, ja que normalment comportava la possibilitat de guanyar la indulgència plenària, que únicament pot atorgar la potestat màxima de l'Església en virtut del poder de les claus. La font documental és simplement la data de reconeixement de la concessió pontificia feta per l'autoritat diocesana, bé sigui el bisbe, bé sigui el vicari capitular en seu vacant. D'aquests 185 jubileus, alguns van vinculats a la celebració de les *40 hores* (18, 9'72%), altres a diumenges del mes o dates no determinades (32, 17'29%), i el gruix més notable a festes (135, 72'97%). D'aquests jubileus, 13 estan vinculats a cinc festes del Senyor, amb notòria importància a les dues festes de la Creu –invençió (6) i exaltació (2)⁵, mentre que les altres festes són l'Ascensió, l'Epifania i la Pentecosta. Vint-i-un es concedeixen a set festes marianes: l'Assumpció (6), la Nativitat (5), la Immaculada (4)⁶, la Presentació (2) i la Visitació (1). De la resta de jubileus, 57 corresponen a festes de sants i 12 de santes. D'entre els primers val a dir que no es donen preferències gaire notables, ja que el que més en té concedits és

3. Els límits cronològics no són aleatoris sinó que responen a la primera concessió trobada i a la darrera. L'espai de temps investigat és de 1652, final de la Revolta catalana, fins a l'acabament del segle, a les vigílies de la guerra de successió espanyola.

4. Cf. ANSULM M. ALBAREDA, *Història de Montserrat, revisada i ampliada per Josep Massot i Muntaner*, Montserrat 1977, 139–149.

5. Es a dir, la Creu de maig i la Creu de setembre, dues diades d'especial importància sobretot en el món rural, amb la benedicció del terme contra les tempestes.

6. La Immaculada Concepció de Maria no va ser definida com a dogma fins a 1854, però la tradició hispànica era de defensa immaculista, assumida per la monarquia, pel Consell de Cent i per la Universitat de Barcelona, gairebé des de la seva fundació.

sant Joan Baptista (6), sant Jaume, sant Antoni de Pàdua i sant Isidre (5), sant Josep i sant Sebastià (4), sant Francesc d'Assís i sant Felip Neri (3), sant Joan Evangelista, la conversió de sant Pau, sant Bartomeu, sant Agustí, sant Martí, sant Roc i sant Llucià (2); la resta, fins a quaranta sants, en tenen un. D'entre les santes la igualtat encara és més majoritària: santa Anna (4), santa Maria Magdalena, santa Gertrudis i santa Margarida (2) són les úniques que destaquen sobre les dotze (Bàrbara, Cecília, Elena, Eulàlia, Madrona, Magdalena de Pazzis, Rosa de Lima, Cristina).

Són trenta-quatre les esglésies barcelonines, que acumulen un total de 62 jubileus: santa Maria del Mar (7), la Catedral i sant Sebastià (5), sant Agustí, el monestir de Jonqueres, sants Just i Pastor, el monestir de l'Ensenyança (3), el monestir de la Immaculada de les carmelites descalces, sant Miquel, sant Cugat del Rec, santa Maria del Pi, els carmelites calçats i descalços (2). Són 78 els jubileus concedits a 51 pobles i viles del bisbat: Esparreguera (6), Vilafranca i Mataró (5), l'Hospitalet, Masquefa, Llaveneres, Tiana, Sitges, Alella, Sant Celoni, Rubí, Gavà, Subirats, Provençals, Sant Feliu del Llobregat (2) i la resta amb un.

C) Els fets amb més repercussió social⁷ en la vida d'aquells segles profundament marcats per la religiositat troben sempre una concreció en les *rogatives*; tant és així que el procés d'investigació es podria establir a l'inversa: a partir de la història, buscar en la data correponent el decret episcopal ordenant rogatives i segur que es troba. També veient els decrets episcopals –a vegades poc aprofitats pels estudiosos de la història agrària– hom pot determinar els períodes i la gravetat tant de la sequera com dels aiguats, o altres fenòmens, atmosfèrics o no, que puguin malbaratar les collites.

En el període 1640–1705 es troben els següents motius de rogatives:

a) Per la *guerra*, que inclou la petició per l'èxit de les pròpies tropes i la consecució de la pau: la primera correspon al 25 de setembre de 1649 amb processó i cinc dies de dejuni, que es repeteix el 7 de setembre de 1652, en què s'estableix pena d'excomunió per aquells que aprofitin les rogatives per a parlar a l'església i fer-hi "corrillos". Corresponen, ambdues, a l'etapa de guerra contra Espanya i la segona inclou una prohibició lògica per a evitar el possible derrotisme en els moments del setge de la ciutat.

La rogativa, ara antifrancesa, torna el 30 de juliol de 1667, amb motiu de la guerra de Devolució, manant als capellans de recitar la pregària *pro tempore belli* i les lletanies dels sants o les lauretanes. Però la que es presenta amb

7. Ometo les rogatives ordenades amb motiu de fets afectants les persones dels reis i prínceps, que caldria tenir present per a fer-ne un quadre complet. La majoria es troben en el *Dietari del Consell de Cent* i s'hi reflecteixen naixements i defuncions, embarassos i parts, etc. Tampoc no recullo les que afecten l'Església universal amb motiu de la mort i elecció dels papes.

més exigències és la rogativa mentre dura la guerra contra França –30 novembre 1673, 21 juny 1676, 27 abril 1677, 23 maig 1678, 30 gener 1684–: quinze dies de rogatives a totes les esglésies amb el Santíssim exposat i processó, amb prohibició durant aquests dies de balls, disfresses i màscares. Les quatre primeres corresponen a la guerra que conclouria amb el tractat de Nimega. La guerra prosseguiria amb major força en el període 1689–1697, fins a la pau de Rijswijk, amb el bombardeig de Barcelona (1691/1692) i el setge de la ciutat, que ocuparia el duc de Vêndome el 10 d'agost, tot i que pel setembre l'esmentada pau l'obligaria a evacuar-la.

b) La *pesta* va afectar durament Barcelona i el Principat entre els anys 1651–1654 amb la pèrdua d'un 15% a un 20%⁸. En acabar-se, la ciutat de Barcelona va demanar al bisbe de fer una celebració especial d'acció de gràcies que es va concretar a establir com a festa de precepte el dia 2 de maig de 1654 i que a la tarda es fes processó amb el Santíssim, amb l'itinerari de la festa del Corpus. La pesta tornà a amenaçar el Principat en 1677 i per això el 27 de juny el bisbe ordenava rogatives per a demanar que no arribés ni a Catalunya ni a Barcelona.

c) Vinculades a les exigències de les collites es troben peticions de *pluja* en els períodes 10 a 27 de maig de 1682, 13 d'abril a 13 de juliol de 1689, 30 d'agost a 12 de setembre de 1700, 15 a 18 de març de 1702, 18 d'abril a 3 de maig de 1702. Els períodes de 1689 i 1700⁹ van ser els més difícils, com atesten els historiadors agraris i reflecteix el fet que la pregària es fa no sols amb processó, sinó que en el primer període amb visita a l'església de Santa Madrona per a portar la imatge a l'altar major de la catedral i en el segon s'establia la recitació de les lletanies i la col·lecta *ad petendam pluviam*.

La plaga de la *llagosta*, que va afectar Catalunya en el bienni 1687–1688, determinà una etapa intensa de pregària¹⁰. És interessant com a significatiu del pensament religiós del moment el decret del bisbe de Barcelona, Benet Ignasi de Salazar –el document és imprès en català i publicat el 4 de febrer de 1688–, per donar a conèixer la concessió fetael 25 d'octubre de l'any anterior –1687 havia estat l'any més dur de la plaga– pel papa Innocenci XI d'un jubi-

8. Cf. JOSEP M. SALRACH, EULÀLIA DURAN, *Història dels Països Catalans*, vol II *Dels orígens a 1714*, p. 1107. El Manuscrit 502 de la Biblioteca de Catalunya, *Sucesos particulars en Catalunya desde el año 1626 hasta el de 1660*, com ja és conegut és la font més important per a conèixer aquest fet.

9. Entre les obres més recents que aporten dades sobre les collites, cf. JAUME DANTI, *Aixecaments populars als Països Catalans 1687–1693*, Barcelona 1990. No cal dir que continua amb tota la seva validesa PIERRE VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, vol. II, *El medi històric*, Barcelona 1964.

10. PERE CATALÀ ROCA, *La plaga de llagosta a Catalunya 1686–1688*, Barcelona 1987. També en JAUME DANTI, *op. cit.*, 89ss.

leu especial atorgat a petició de la Ciutat i altres representants civils. Pensa el Papa, diu el document, que el fet "que vostres camps, terras, possessions y demes bens se troban infestats y inquietats de gran multitud de Animals nocius y particularment de Llagostas, de tal manera, que se segueix gran dany y perjudici no sols als particulars habitants en dita present Ciutat y Bisbat, pero encara als Comuns i Universitats", té "per ocasió y causa de alguna oculta maledicció ù de aver incorregut en algunas censuras eclesiásticas" i per tant cal recórrer a dejunis i pregàries. Aquells han de fer-se durant tres dies, dintre les dues properes setmanes a la publicació del decret episcopal, i aquestes han de consistir en una processó celebrada "en un dia de festa a la tarda quan antes tingan oportunitat" encaminada vers "un lloch eminent de dita parròquia pròxim a l'església y allí devotament benehescan de part de Déu Omnipotent, axi a todas las personas de sas respectivas parròquias, com també als camps, terras, possessions y altres qualsevols bens de aquellas y axi mateix de part de Déu Omnipotent exorcisen y manen als Animals nocius y en particular a las Llagostas o als Esperits immundos, que usan ab ellas, que no infesten ni inquieten als camps, terras, possessions y bens de ditas parròquias ni causen danys a ditas Universitats y singulars ans be a major gloria de Déu nostre Senyor deixen sos malefics ensenyant-los per dit efecte la Imatge de la Vera Creu". Calia també donar alguna caritat als pobres i visitar, com era el costum, alguna església determinada per l'autoritat episcopal —cinc a la ciutat, la parròquia o l'església de l'hospital als pobles—, a més de confessar-se. La benedicció del terme de Barcelona s'havia fet ja el dia 14 de juliol de 1687 des del portal dels Tallers en presència del virrei de Catalunya, Diego Felipe de Guzmán, duc de Sanlúcar i marquès de Leganés i de Morata (1685–1688).

d) No cal posar de relleu la importància de les *confraries* a l'hora de parlar de la religiositat popular en la Catalunya i, fins i tot, en l'Espanya modernes. Des del 6 de març de 1650, que s'erigeix la confraria de santa Madrona a l'església de les carmelites, del carrer de Canuda, fins al 14 de març de 1702, que s'aprova la del Sepulcre de Nostra Senyora, dels Dolors i de Sant Francesc a Sitges, oberta atothom, són 37 les confraries aprovades. Tres són les associacions aprovades en aquest període: la de les Esposes de la Creu, la de Donzelles del gloriós *Patriarcha* sant Felip Neri i la dels mestres de minyons.

De les 37 confraries, vuit estan dedicades a Crist (Preciosíssima Sang <2>, Salvador, Santíssim Sagrament<2>, Sant Crist <2>, Porta Creu); onze a diver-

ses advocacions de la Mare de Déu (Verge de la Canal, Mare de Déu del Miracle, Verge dels Dolors <2>, Pietat, Purificació, Pilar, Àngels, Maria, Sepulcre, Sepulcre / Dolors / sant Francesc); dotze a sants (Sebastià, Libori, Nicasi, Elm, Francesc d'Assís, Joan Baptista, Llorenç, Narcís, Joan Baptista / Josep, Raimon / Francesc d'Assís, seixanta-dos màrtirs, Llop); tres a santes (Madrona, Agnès, Magdalena); una a l'Àngel custodi i d'una altra no consta¹¹.

Disset de les 37 són erigides en esglésies de la ciutat: cinc a parròquies (Santa Maria del Pi <2>, Santa Maria del Mar, Sant Cugat del Rec, Sant Jaume) i dotze a esglésies conventuals (Sant Sebastià dels clergues menors regulars i Nostra Sra. del Bonsuccés dels servites <3>, Santa Caterina dels dominics <2>, el Carme de les carmelites descalces, Montsió de les dominiques, la Mercè dels mercedaris i Sant Agustí dels agustinians). Les altres vint corresponen a pobles i viles del bisbat: Mataró (3), Martorell i Sitges (2), Dosrius, Sabadell, l'Arboç, Vilardell, Abrera, Vilassar, Vila-rodona, Sant Boi, Vallcarca, Vilafranca (carmelites descalces), Corbera, Santa Maria de Palautordera, Salomó.

Vint-i-tres de les 37 són totalment obertes¹² i les altres catorze corresponen als següents oficis: artistes, botiguers, mercaders (Sant Sepulcre a Mataró, 1651)¹³, artesans (Sant Nicasi a Montsió, 1651), mariners (Sant Elm a Mataró, 1654)¹⁴, jornalers (Sant Salvador a Sabadell, 1667), joves mestres de cases (Sant Joan Baptista a Santa Maria del Mar, 1674), pellers dels encants (Verge de la Canal a Sant Sebastià, 1676), oficis en general (Sant Joan Baptista i Sant Josep a Martorell, 1676), corders, esparters i teixidors de lli (Sant Raimon i Sant Francesc a Martorell, 1676), fadrins dels botiguers de draps, teles i negociants (Maria Santíssima de la Pietat al Pi, 1682), fadrins de mestres de cases i molers (Purificació al Bonsuccés, 1683), teixidors (misteri de la Porta Creu al Bonsuccés, 1687), teixidors de lli i velers (Ntra. Sra. dels Àngels a la Mercè, 1687), vidriers (Sant Àngel a Mataró, 1688)¹⁵.

Des del punt de vista econòmic, dues són les dades ofertes pel decret de creació: la de la possible quota d'entrada –l'estableixen 12– i la quota anyal,

11. És la dels *cotxeros* a Santa Caterina dels dominics, que té més caires de mútua que de confraria, ja que s'estableix com a finalitat dotar amb 10 lliures del casament de les filles dels confreres, que abonen en entrar mitja dobla.

12. S'entén per *oberta* aquella que no exclou ningú en la possibilitat d'adscriure-s'hi. Només d'una d'elles, la del Santíssim Sagrament de Sitges, 3 de març de 1675, en coneixem la finalitat, sorprenent en aquells moments de controvèrsia jansenista, ja que és la de promoure la freqüència de la comunió. Una altra, la de Santa Magdalena al castell de Corbera, 6 de juliol de 1683, estableix en 60 els membres (és l'únic cas de *numerus clausus*).

13. S'establia el control de les botigues ja existents i de les condicions per a obrir-ne de noves, cf. ADB, *Communium*, vol. 80, ff. 152–155.

14. Segons el mateix decret d'erecció, 16 d'agost de 1654, encarreguen un retaule a Paulí Mascaró.

15. Ara, 10 març 1688, s'obre a altres oficis.

que en quatre casos –són 22 els casos que l'estableixen– pot suplir-se per un lliurament únic de diners¹⁶. En quatre casos –Mare de Déu del Miracle (Sant Cugat del Rec, 1676), fadrins de botiguers de draps, teles i negociants (Santa Maria del Pi, 1682), Nostra Senyora del Pilar (Sant Jaume, 1686), Sant Crist (Salomó, 1691)– es manté la mateixa quota per ingrés que per any. La quota més elevada d'ingrés –una lliura– la paguen els joves mestres de cases i la dels Dolors als servites, 4 sous i 4 diners els de la Mare de Déu del Miracle a la parròquia de Sant Cugat del Rec, 3 sous pagaven a l'hora d'ingressar els de la Verge de la Canal a l'església de Sant Sebastià¹⁷ i els del Sant Crist d'Abrera, 2 sous lliuraven els de Nostra Sra. del Pilar a la parròquia de Sant Jaume, els de la Mare de Déu dels Àngels de Sant Boi, els de Sant Francesc de l'Arboç i els dels seixanta-dos màrtirs de Vilassar, 1 sou era l'aportació pels de Sant Nicasi a les dominiques de Montsió i els de Santa Magalena del castell de Corbera, i 6 diners era la quota per a ingressar a la del Sant Crist de Salomó, que mantenia la mateixa quota anyal, la més baixa de totes les establertes.

L'arc de les aportacions anuals va des de les 4 lliures i 4 sous dels fadrins de mestres de cases a l'església dels servites, que no tenien quota d'entrada, fins als 4 diners dels confreres de la Verge de la Canal als clergues menors regulars: sis (joves mestres de cases i les confraries *obertes* del Santíssim Sagrament de Sitges, dels seixanta-dos màrtirs de Vilassar, de la Mare de Déu dels Dolors de sant Boi¹⁸, de Santa Magdalena del castell de Corbera, del sepulcre de Nostra Sra. a Sitges) aportaven un sou; dues (els artesans i l'*oberta* del Sant Crist d'Abrera) aportaven 1 sou i 6 diners; quatre (les *obertes* de Sant Francesc d'Arboç, de Sant Libori al Pi, de Sant Narcís a Sant Agustí i del Pilar a Sant Jaume) aportaven 2 sous; una (artistes, botiguers, mercaders de Mataró) aportava 4 sous; tres (els teixidors de lli i velers a la Mercè i les *obertes* de la Mare de Déu del Miracle a Sant Cugat del Rec i de Nostra Senyora als clergues menors regulars) aportaven 4 sous i 4 diners; una (fadrins de botiguers de draps, teles i negociants als servites) aportava 8 sous i 8 diners i, finalment, la del Sant Crist de Salomó amb una aportació anual de 6 diners.

En la documentació episcopal de l'època criden l'atenció dues associacions femenines. La primera és la de les *donzelles de sant Felip Neri*, fundades

16. Són les del Santíssim Sagrament (Sitges) i Santa Magdalena (castell de Corbera), un sou anual o deu rals de cop, les de Sant Libori (Santa Maria del Pi) i Sant Narcís (Sant Agustí) dos sous l'any o dues lliures per vida.

17. La quota femenina era de 2 sous, 4 diners; és l'únic cas de diferenciació.

18. Les ordinacions expliquen que els 12 diners (=1 sou) són en record dels 7 dolors de la Mare de Déu i les 5 llagues de Jesucrist a la creu.

per Oleguer de Montserrat, fundador de l'Oratori a Barcelona¹⁹, amb aprovació del bisbe Salazar el 21 de maig de 1686²⁰. Va destinada a noies que aspiren “a la vida religiosa y retirada pero estas o sia per la flaqueza de la complexió natural, o per no ser cridades a la clausura y practica de la austeritat y rigor exterior, y finalment, o per no tenir possibilitat y demes necessari, no poden entrar en los convents de las religiosas, per lo que son obligades de restarse en lo mon entre mil turbulencies y accidens que en si ordinariament porta y estan expostas a continuas ocasions de pecar o alomenos de perdre lo fervor de la devoció”. S'estableix el *numerus clausus* en 12 més la Mare, se les vesteix amb l'hàbit –“escot negre amb escapulari amb escudet de las armas de sant Felip Neri <un coraçonet flamat>, tocada (llevat los cabells) com de monja y de sobra de la toqueta de tela un vel negre de estam”–, viuen provisionalment, a l'espera de casa pròpia, en una casa del carrer de la Palla, propietat del fundador, en què viuran en clausura mitigada, ja que són poques les sortides i resta l'obligació de dormir sempre a la casa. L'autoritat suprema del grup la té el Prepòsit, tot i que Montserrat continua la seva direcció des d'Urgell²¹, i quatre pares diputats, però és exercida de forma immediata per la Mare, que cal que sigui viuda, i és elegida *ad nutum* del Prepòsit, i quatre germanes ancianes diputades. S'estableix en dos mesos el postulantat i tres anys de noviciat abans de la primera *aprovació*, que caldrà després repetir cada dos anys²². La vida de la comunitat es reparteix entre els exercicis de pietat, en gran majoria celebrats a l'església de l'Oratori, i el treball “per fugir de tota ociositat” i el producte del qual es lliurarà a l'administrador, que és també nomenat pel Prepòsit de forma absoluta i exclusiva, a qui correspon també nomenar el confessor ordinari de la comunitat, escollit d'entre els oratorians. S'exclou el dot que queda reduït a l'axovar²³ i a una quantitat de diner, que establirà el Prepòsit segons les possibilitats dels pares, i que serà tornada, un

19. JOSEP DE C. LAPLANA, *L'Oratori de sant Felip Neri de Barcelona i el seu patrimoni artistic i monumental*, Montserrat 1978, 34–35, però molt de passada.

20. ADB, *Communitum*, vol. 90, ff. 363–367.

21. Arxiu de l'Oratori de Barcelona. *Còpia de las principals concuetuts y Observansas del Oratori de N.P.S. Phelip Neri de la ciutat de Barcelona, notadas per lo Illm. y Rm. Sr. Dr. Olaguer de Montserrat, bisbe d'Urgell, fundador de dit Oratori per als Pares y Congregants de dit Oratori*, dues cartes –f. 604, Balaguer 25.12.1689 i f. 595–602, Guissona 5.03.1690– que havien de ser llegendes durant la recreació segons nota de puny i lletra del mateix Montserrat.

22. En no fer vots perpetus, la paraula *tot* no apareix en cap moment, no tenien consideració de monges i per tant no estan obligades a la clausura total manada pel Tridentí. Era el mateix camí que cinquanta anys a Montserrat havien implantat a França Vicenç de Pauil i Lluïsa de Marillac amb les filles de la Caritat.

23. “Consistirà en un llit, com les demes, una caixa, dos tamborets y demés roba de vestir y lo habit amb manto quant sel haura de posar”.

cop valorades les despeses fetes, en cas de deixar la comunitat. Les Constitucions donen disposicions pels sufragis de les difuntes i altres petites coses, per acabar recordant que “no obliguen a pecat algun mortal o venial”. La pregària es tenia distribuïda en una hora al matí –primavera i estiu la tenien a l'església dels felipons–, a la qual seguia la missa i comunió²⁴, i una hora a la tarda; a més, cada dia al vespre, després de sopar –es feia a les set de la tarda– es resava el Rosari amb la lletania i la Salve, per acabar –dilluns, dimecres, divendres– amb la disciplina que es feia a les fosques²⁵ i l'examen de consciència. Mitja hora al matí i a la tarda era dedicada a recuperar estudis –llegir i escriure– per les que no en sabien, i durant el treball, que es feia en comú tot i que no es diu de quin tipus era²⁶ es tenia lectura espiritual –tres quarts d'hora –, meditació en silenci –una hora– i col·loqui dirigit per la Mare o la més antiga, a la qual s'urgeix que faci l'esforç perquè totes les beates hi participin. Tres quarts d'hora durava la recreació després del dinar –es tenia a les onze– que es feia en silenci atenent a la lectura, i mitja hora durava la vespertina després del sopar²⁷. A l'article 27 figuren com a fundadores la Mare Maria Reus i el nom d'una germana Anna Maria, que després no apareix més. Les beates, com són anomenades en la documentació de l'Oratori, eren enterrades a la capella de l'Ecce Homo; per això resseguint el *Llibre d'òbits* trobem només sis beates: Maria Reus, la primera mare (+23 juny 1696), que fa una dotació de dues-centes misses a sis sous de caritat²⁸, Elionor Albinyana (+21 juny 1699), que la succeí en el càrrec, Marcia Vinyes (+2 novembre 1687), Llúcia Esteve (+16 juny 1698), Margarida Fortuny (+12 desembre 1700) i Josepa Berenguer (1 novembre 1731) “beata que fou última de la

24. El text parla de confessió, missa i comunió, de manera que sembla que aquesta no era possible sense aquella i s'expressa amb molta ambigüitat pel que fa referència a les vegades que poden fer-ho; l'única condició és la llicència del confessor. L'hora de llevar-se era a les quatre –del primer d'abril al quinze d'agost– i a les cinc la resta de l'any.

25. Aquests dies de la Setmana Santa es feia duplicada en el temps, que era l'espai de resar el miserere, i es suprimia en la setmana de Pasqua.

26. Arxiu de l'Oratori de Barcelona *Especulo*, f. 4, una nota afegida diu: “Item se nota que la Congregació sempre *ha mantingut* Beatas que los anys que solament na mantinguda una, ques diu Hermana Josepha «Berenguer» â gastat mes de cent lliures cada any per causa de ses grans desganas. Y es encara viva al 13 de setembre de 1730” i una altra mà va afegir-hi: “Morí a 1 de novembre de 1731”. Davant d'aquesta afirmació i del silenci sobre si el treball era remunerat o no, i la proximitat a l'Oratori, penso que podria ser el treball de tenir cura de la roba litúrgica de l'església.

27. Arxiu de l'Oratori de Barcelona. *Modo y forma, que deuen tenir en lo distribuir lo temps la Mare y Hermanas de la Congregació de las Beatas de sant Felip Neri*, que es troba en *Còpia de las principals consuetuds y Observansas*, ff. 583–591.

28. Arxiu de l'Oratori, *Llibre Major de Possessions i Fundacions*, f. 181.

Congregació extinguida de Beatas de sant Felip Neri". Penso, doncs, que es tracta simplement d'un intent, però que té l'interès de presentar una experiència en línia del que aleshores s'intentava a altres indrets amb l'ànim de respondre amb noves fórmules a noves situacions, en aquest cas, com citàvem, la clausura i el dot, que obstaculitzaven la creació de noves formes de vida consagrada en el camp femení, quan en canvi es donaven des del segle anterior en el camp masculí amb les congregacions de clergues regulars, la figura típica de la reforma catòlica tridentina, malgrat que algunes l'haguessin precedit en la data de fundació.

L'altra associació, posterior quant a la data de fundació canònica, 10 d'abril de 1693, però que segons diu l'aprovació episcopal existia des del pontificat de Ramon de Sentmenat i de Lanuza, que fou bisbe de Barcelona des del 1656 fins al 1663, i que seria, doncs, l'època on cal situar la fundació d'aquesta associació de les *esposes de la Creu* "en la Congregació que tenen en lo primer diumenge de cada mes y altres festes de entre any en lo retiro y quarto de les Donzelles del Hospital general de la Sta. Creu", que estava presidit per una imatge de Crist crucificat. L'estructura d'aquesta reunió de pregària era la següent: la presidenta –"a la qual anomenan les demes Mare"– llegia uns punts de reflexió i seguia mitja hora de meditació que conclouïa amb l'antífona *sub tuum praesidium* i l'oració *gratiam tuam*, per donar pas a la pràctica del Via-Crucis "en la forma que s'acostuma a fer en la tercera regla del P.sant Francesc". Tornades al lloc "en peus i estesos els brassos en forma de ceu" es feia l'estació major: de genolls es resaven les lletanies lauretanes, acabades amb el rès de tres parenostres i tres avemaries per les mateixes germanes i altres oracions indicades per la Mare segons les necessitats del moment. Un cop fet aquest espai de pregària, venia la part més penitencial, en dos moments: en el primer –"corrense les finestres del quart"– es feia la disciplina per la duració del rès "amb moderada pausa" de la *Salve Regina* i l'acte de contrició; en el segon –"obertes les finestres"– es cantava el *nunc dimittis* i la presidenta donava a cadascuna de les germanes un verset "per memoria de la virtut quels ha proposat y han de exercitar". La presidenta era elegida triennalment el Divendres Sant i el sacerdot mentor era un carmelita descalç²⁹, en l'església dels quals celebraven la comunió general en les dues festivitats de la Santa Creu. Les *esposes de la creu* s'obligaven també a recollir almoines i a atendre els malalts i malaltes de l'Hospital, acció benèfica que estenien també a l'hospital de Sant Llützer, a la visita a la pressó reial i a l'amortallament "de difunts, no sols los que moren de malaltia sino los sentenciats, donant moltes

29. En el moment de l'aprovació ho era el P. Josep de l'Esperit Sant del convent de sant Josep.

vegades per uns i altres la mortalla quant no tenen per comprarla”.

Una darrera associació difícil de qualificar pel mateix text d'erecció canònica que en parla com d'“una confraria, col·legi y germandat a títol, patrocini y invocació del gloriós martir sant Cassia”, a la qual es permet erigir altar en l'església de Sant Agustí, és la dels mestres de minyons. El decret del bisbe Ramon de Sentmenat i de Lanuza, de 7 d'agost de 1657, estableix primerament que per a exercir de mestre cal tenir llicència episcopal escrita i que no es pot establir escola sense “que noy haya distancia de quatre carrers ab sas travesas”, de manera que no es creï una competència il·lícita, que vol també evitar-se en determinar que “en cas, que algun dexeples, que eixira, o, anira de uns escola a altre” el mestre receptor ha de tenir garanties que no es deixa cap deute amb l'altre. Més interès tenen per aquesta comunicació les prescripcions de tipus religiós: cal tenir un quadre de Nostra Senyora o del sant al qual tinguin devoció “peraque los dexeples pujan dir la Doctrina christiana”, que s'ha d'ensenyar cantant dues vegades al dia, sota pena de 50 rals, per cada dia que s'ometi i “en cathala y no en altre llengua”; el contingut, que cal fer aprendre d'acord amb el catecisme romà explicat en la *Doctrina* del P. Ledesma, és compost per les oracions –parenostre, avemaria, salve regina–, la doctrina –credo, articles de fet, sacraments–, la moral –manaments, preceptes, obres de misericòrdia, pecats mortals³⁰–, la litúrgia –ajudar a missa, oir ofici, vespres i sermó–, la pràctica sacramental –confessió general, confessió dels infants a partir dels set anys, comunió a partir dels dotze “lo menos les festes anyals i mes sovint si possible es”–, la pietat –ser confreres del Roser, portar i resar el rosari, lectura de llibres devots i de vides de sants–. Acaba el decret nomenant quatre examinadors –Joan Pons, Andreu Puig, Miquel Barrera, Isidoro Nogués– amb missió de visitar, acompanyats del fiscal, les escoles perquè aquestes ordinacions siguin observades “ab mes puntualitat”³¹.

Aquests són, doncs, quatre indicadors per a valorar la religiositat popular a la Barcelona del segle XVII, un cop acabada la guerra dels Segadors. Si els historiadors han deixat de considerar aquest període de la història de Catalunya com a període de crisi en el camp econòmic, també es pot afirmar quelcom de semblant en el camp religiós, en què sembla que encara dura l'empenta de la reforma tridentina.

30. Penso que es tracta d'una confusió i vol dir *capitals*.

31. ADB. *Communium*, vol. 81, ff. 151–152.

